

ОГНЯН ТОДОРОВ
ЗА ХЕНРИК СЕНКЕВИЧ И
„СТАС И НЕЛИ“

chitanka.info

Хенрик Сенкевич днес заема видно място в полската и в световната литература. Биографите са издирили всяка стъпка от неспокойния творчески път на писателя. Критиците изтъкват големите му заслуги за бурното развитие на полската литература в края на миналия и началото на нашия век. Измежду съвременниците на своята епоха, още приживе Сенкевич добива най-широка популярност в страната и в чужбина. А съвременници на епохата, в която живее и твори изтъкнатият писател, са видните творци на литературното поприще: Елиза Ожешкова, Болеслав Прус, Владислав Реймонт, Мария Конопницка, Габриела Заполска, Станислав Виспянски, Адолф Дигашински, Стефан Жеромски и други. Тяхното дело излива извън рамките на националните измерения. В продължение на няколко десетилетия те създават богата в жанрово и тематично отношение литература, която разкрива в широк художествен план миналото и настоящето на народа, играл съществена роля в Средна Европа. В периода на националното разделение и зависимост от външните сили, писателят допринася твърде много със своето творчество да се заговори отново в Европа и в света за Полша, за полския народ и литература.

Творческият път, който изминава Хенрик Сенкевич до световната слава и до получаването на Нобеловата награда, не е бил нито равен, нито лесен.

Сенкевич е роден през 1846 година във Вола Окшейска, район Подлесе. Гимназия завършва във Варшава и следва медицина във Варшавската „Школа глупа“. Още в ранна младежка възраст той проявява последователна наклоност към журналистическа и литературна дейност. Първите си критични статии публикува в радикалния вестник „Пшегълонд тигодньови“. По-късно сътрудничи на периодичните издания „Нива“ и „Газета Полска“. В тях пише фейлетони, статии, рецензии, обявява се срещу остарелия обществен ред и често пъти влиза в конфликт с цензурата заради патриотичните си и либерални възгледи.

Първите по-зрели творби на писателя „Скици с въглен“, „Писма от Америка“, „За хляб“, привличат вниманието на читателя със своята свежест, простота и богатство на езика и преди всичко с емоционалното отношение към социалната тематика. Последните две произведения са плод на критичните наблюдения на Сенкевич през

време на пътешествието му по Америка(1876–1878 г.). Наред с учудването от техническия напредък на най-голямата и най-напредналата капиталистическа страна, авторът осъжда сурово обществото, което подлага, на изстребление индианците, обрича на безмилостно съществуване хиляди полски емигранти, дошли да търсят хляб в далечната страна отвъд океана.

През този ранен творчески период възникват забележителните разкази и повести: „Янко музикантът“, „Орсо“, „Сахем“ „Бартек победителят“, пропитата от лиризъм и патриотична носталгия творба „Фаропазачът“.

Разказите, повестите и първите романи на Сенкевич носят все по-широка популярност на автора в литературните среди. Но и тогава той все още трудно свързва двата края, носи костюми ушити на кредит, пише статии и рецензии, за да не гладува. Нищо не е в състояние обаче да го отклони от главната цел, която се превръща в цел на живота му — да служи на своя народ с перото си. Да припомним, че полският народ изживява по това време един от най-трудните периоди на чуждото подтисничество. Една цел преследват империалистическите режими на Прусия, Русия и Австрия — да заличат националното и класовото съзнание на народа. Различни са само методите. .

Неуспехът на Ноемврийското въстание от 1830 година и въстанието от 1861 година задълбочават разочарованието сред част от революционните среди и прогресивната интелигенция. Идеалите за „Свобода, Равенство и Независимост“ сякаш губят своята призивна сила.

Все повече засилващият се процес на упадък на земевладелческата класа и шляхтишкото съсловие поражда дълбоки трансформации в обществото. Проникването на чуждите капитали руши старите феодални отношения, множи се броят на безимотните и безработни селяни, а заедно с това възниква нова обществена сила — полският пролетариат.

Хенрик Сенкевич не стои настрана от големите общественно-политически конфликти на своето време. Размирната епоха, надеждите и депресиите несъмнено влияят върху оформянето на личните възгледи на автора за литературата, за нейната роля и обществените й задачи.

„Нека поне литературата създаде друг свят, където всичко не е толкова хилаво, а велико, не е толкова дребнаво,, а възвишено, не е недъгаво и умиращо, а здраво и безсмъртно, не е изсъхнало, а младо ...“

Това авторово виждане намира своето покритие и реализация в неговите исторически романи. През 1884 година излиза първата част на трилогията „С огън и меч“. В нея Сенкевич създава един възвишен, героичен свят. Героите извършват подвизи, ръководени от патриотични чувства и хуманни подбуди. В този свят, рисуван с размах от голям художник, има силни страсти и дълбока ненавист, нежна любов и веруломна жестокост; епически батални сцени и лирично съзерцание на природни красоти.

„С огън и меч“ се посреща от читателите с огромен интерес. Романът предизвиква спорове и разговори в общонационален мащаб. Той увеличава тиражите на периодичните издания, които го печатат в отделни откъси. Видният учен от Краков, проф. Тарновски пише по този повод:

„... когато излизаше «С огън и меч», нямаше разговор, който да не започва с романа и да не завършва с него; за героите на романа се говореше и мислеше, като за живи хора ...“

Същевременно, без да отрича литературните достойнства, на книгата, прогресивната критика упреква Сенкевич в изопачаване на историческата истина, в пренебрегване ролята на народа, в идеализиране образите на висшето съсловие.

През 1886 година Сенкевич завършва втората част на трилогията, „Потоп“, в която пресъздава борбите на полския народ срещу нашествието на шведите. В тази творба идейната позиция на автора е коренно различна. В „Потоп“ е показан патриотичният порив на целия народ в неравната борба срещу нашествениците и продажните машинации на земевладелците.

„Пан Володкйовски“ — последната част на трилогията, се характеризира с известно отстъпление от голямата историческа тема, за сметка на приключенската романтика.

Трилогията на Хенрик Сенкевич остава и до днес едно от най-популярните произведения в полската литература. В нея намира пълен израз зрелият талант на писателя. С лекота и високо майсторство той рисува незабравимите образи на Заглоба, Володйовски, Скшетуски,

които и сега притежават нарицателно значение в полската действителност. Читателят следи с неотслабващ интерес увлекателния разказ, необикновените приключения на героите, сочния хумор.

Както в най-мрачната епоха на Османското иго — Паисий Хилендарски написа и сам се залови да разпространява своята „История .славяноболгарска“. за да възвърне вярата и подкрепи духа на своя народ, така Хенрик Сенкевич в периода на чуждото владичество връща милионите читатели към героичното минало на полския народ, за да се преклонят пред силата на патриотизма и оръжието на прадедите. Произволната в случая аналогия е основателна единствено по отношение на целта, която иска да постигне авторът със своите трудове. Това се отнася не само за трилогията, но и за другия забележителен исторически роман „Кръстоносци“, завършен през 1900 година. Когато историческите романи на Сенкевич се превръщат в настолни книги за цели поколения, тяхната стойност става неизмерима и необозрима, като стойността на всяка голяма литература.

В края на миналия век Хенрик Сенкевич вече е широко известен далеч зад пределите на своята страна. Издатели от чужбина се обръщат към него, за да получат права за издаване и преиздаване на романите му. Лично прославената по това време френска актриса Сара Барнар го моли за авторизация на сценичната преработка на романа „С огън и меч“. Политически и обществени дейци търсят мнението му по различни въпроси. Журналистите следят всяка стъпка на писателя. Където и да се появи той, веднага става център на внимание. Във връзка с необикновената си популярност, Сенкевич споделя с издателя си Едуард Лео:

„Чувствувам задоволство, че съм извършил нещо, което намира признание. Но искам поне от време на време да бъда обикновен човек, за когото вестниците не пишат, когато го боли главата ...“

Хенрик Сенкевич изненадва биографите и изследователите на неговото творчество с изключителното си трудолюбие и плодовитост. Има периоди, през които той пише едновременно две книги и събира материали за трета. Ежедневието му е изпълнено с труд — преглежда коректури, нанася поправки, променя цели епизоди, участва в обществени дискусии, отговаря на критичните бележки в печата. Почти няма ден, нито миг, в който мисълта и съзнанието на големия писател да не са заети с литературно-творчество и идеи. Той рядко се

застоява на едно място повече от няколко седмици. Пътува из Полша, по цяла Европа с купищата исторически материали, мемоари, справки. Пише у дома си във Варшава, в хотелските, стаи в Краков, често посещава Закопане или някои от курортите в подножието на Алпите, отбива се в Париж, гостува на приятели в Лвов. Възхищава се от сбирките на забележителния мадридски музей. Прадо, вгълбен в себе си се разхожда по тесните калдъръмени улички на Рим, Венеция или Флоренция, замисляйки начални епизоди и сцени за бъдещия си голям роман „Quo Vadis“. Едно от многобройните му пътешествия води през българските земи — на път за Истамбул и Гърция. Навсякъде писателят събира впечатления, които споделя в многобройните си писма до роднини и приятели.

С цялата си емоционалност авторът се вживява в съдбата на своите герои. Тяхната съдба е и негова лична съдба. Радва се и страда заедно с тях.

Стефан Майхровски, автор на книгата „Господин Сенкевич“, обръща внимание на това изключително качество на писателя. Една сутрин много рано Сенкевич посетил приятеля си Лео. Бил променен до неузнаваемост, бледен, измъчен, с изписано страдание на лицето.

— Какво се е случило, господин Хенрик? Болен ли е някой?

Сенкевич се опитал да се усмихне.

— Не — отвърнал с усилие. — Но тази сутрин убих Володийовски.

Мнозина от съвременниците и особено измежду критиците се опитват да предопределят призиванието на писателя, като недостижим майстор само на историческия роман. Сенкевич не се помирява нито за миг с тази „присъда“. Той се опитва многократно да докаже, дори да внуши и на читателите, и на критиците, че силата му не е само в романа на историческа тема.

В книгата „Без догма“ (1891 г.), той се стреми към нещо ново, създава, настроение, което да подтиква читателя към размисъл.

В поредните два романа на съвременна тема „Семейство Поланецки“ (1895 г.) и „Вирове“ (1910 г.) авторът се опитва, да даде отговор на някои от основните обществени и социални конфликти, но неговата позиция е лишена от критичната проникателност и далновидност. На моменти той търси морално оправдание за класата

на земевладелците, която нищо не произвежда, а живее върху гърба на експлоатираните.

1 „Господин Сенкевич“ от Стефан Майхровски, издание на изд. „Народна култура“ 1970 г.

И в творбите на съвременна тема читателят открива обаятелния разказвач, изкусния майстор на фабулата, наблюдателния психолог, но не и психолога философ. От последния период на творчеството му се открояват романите „Quo Vadis“ — книга за ранния период на християнството, превеждана и издавана в много страни по света, „Кръстоносци“ — забележителна епопея за борбите на полския народ срещу кръстоносците през Средните векове.

Непосилният труд започва да изморява писателя. Сложните проблеми на действителността сякаш, парализират понякога неговия артистичен размах. Той търси за отмора друга, по-привлекателна действителност, за да даде простор на волната си фантазия. Шейсет и четири годишният писател се залавя да пише приключенски роман за деца и юноши. Намеренията си той споделя с Ванда Уляновска, дъщеря на негови приятели от Краков:

„Според мен всеки романист е длъжен поне веднъж в живота си да напише нещо за децата. Аз реших да пиша и до идущата година (т. е. до 1911) ще завърша един роман под заглавие «Приключенията на две деца в Централна Африка». Бих искал, да напиша книгата така, че да я четат с интерес не само децата, но и тринадесетгодишните момичета и възрастните“.

За първи и последен път писателят се захваща за творба, предназначена за най-младите читатели. А в действителност Сенкевич отдавна бе спечелил младите читатели със своите разкази, повести и романи, за които няма възрастова бариера.

Романът „През пустини и джунгли“ (такова е оригиналното заглавие на „Стас и Нели“) печатат в отделни откъси вестниците в Познан, Варшава и Краков. Интересът към него е огромен. Децата и възрастни затрупват автора с писма, интересуват се за съдбата на малките герои, молят го да пощади Нели.

От излизането на книгата до наши дни тя е преиздавана многократно в Полша, превеждана е и печатана в огромни тиражи в десетки страни по света. Преди няколко години полската кинематография засне филм по романа на Сенкевич.

Безспорно съвременният читател ще приеме и тълкува в исторически аспект приключенския роман „Стас и Нели“. Събитията и действителността, описани в него, принадлежат към друга епоха. Днес политическата карта на Черния континент е променена изцяло. Съвременният читател е свидетел на пълния залез на колониализма и на английското могъщество в този район на света. С цената на много усилия и жертви африканските народи отхвърлиха външната зависимост. Последните бастиони на расизма предизвикват възмущението на всички прогресивни хора на нашата планета. Днес не съществува обвеяната в непроницаема екзотика Африка.

Близо осем десетилетия от излизането на книгата, са достатъчно време, за да загуби тя твърде много от своята актуалност. Достатъчно е времето, за да се преосмислят и някои идеи и представи за същността и ролята на белите господари в африканския свят. Днес трудно може да се приеме безкритичното отношение на автора към мисията на колонизаторите, трасиращи пътя на „цивилизацията“ сред туземното население. Съпоставката с действителния образ на събитията през онзи период наистина е фрапиращо контраст на срамна търговия с хора, наказателни експедиции, масово изстребление на цели племена. Тази действителност сякаш остава далечна, чужда и непозната за автора на романа.

Но и днес читателят открива в „Стас и Нели“ нещо трайно, непреходно, присъщо на голямото литературно творчество. Човек не може да остане равнодушен пред трогателния разказ за дълга, за приятелството, за готовността за саможертва. Подвизите и смелостта на малкия герой са пример за подражание. Опасните приключения на децата, описани с толкова драматизъм, ни карат да разгръщаме с вълнение всяка нова страница. Чудните описания на африканската природа, пъстрата флора и фауна, запознаването с бита и нравите на местното, население могат да се сравнят с най-високите художествени постижения на световната литература от този жанр. Големият писател хуманист застава на страната на онеправданите и страдащите. С топло чувство и искрена симпатия той създава образите на малките цветнокожи приятели на Стас и Нели — Кали, Меа. Насибу. Затова приключенският роман на Хенрик Сенкевич си остава, а и занапред ще бъде, любимо четиво за млади и възрастни.

Огнян Тодоров

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.